

## ԱՐՏԱՇԷՍ ԱԲԵՂԵԱՆ

## ԴՈՐԱՅԻ ՀԱՄԱԿԱՐԱՐԱՆԸ

1932 թ. յունիս 30-ին լրացաւ Դորայատի Համալսարանի երեք-  
հարիւրամեակը:

Հայ մամուլի ուշադրութիւնից, դժբախտաբար, վրիպեց այդ  
յորեւեանական տարին: Եւ, սակայն, եթէ առհասարակ կայ մի  
փոքրիկ ազդ, որի մշակոյթի պատմութեան մէջ Դորայատի համալ-  
սարանը կատարել է բացառիկ դեր, այդ էլ հայերս ենք: Մեր ազ-  
գային վերածնութիւնը եւ մանաւանդ մեր գրական-կրթական զար-  
թօնըրը ամենասերտ կերպով կապւած է Դորայատ անւան հետ: Բաւա-  
կան է յիշել թէկուզ Պաշտօնը Արուսեանի, Ստեփանոս Նազարեան-  
ցի, Ռափայէլ Պատկանեանի, Գէորգ Դողդիւեանի, Քերովբէ Պատ-  
կանեանի անունները — մի հոյլ են դրանք — համոզելու համար դը-  
րան: Այդ բոլոր լուսաճաճանչ դէմքերը, այլեւ ուրիշ շատեր մեր  
ազգի երախտաւորներից, իրենց ուսմամբ եւ պատրաստութեամբ,  
իրենց հասարակական իդէալներով ծնունդ են Դորայատի համալսա-  
րանի:

Դորայատ քաղաքը գտնուում է Էստոնիայում, որ այժմ անկախ  
Հանրապետութիւն է՝ հաղիւ ներկայ Հայաստանի մեծութեամբ:  
Ռուսական տիրապետութեան չրջանին Էստոնիան կազմում էր ցա-  
րական նահանգապետութիւններից մէկը՝ Լիֆլանդիան: Ինչպէս վեր-  
ջինիս, այնպէս եւ նրա զարդը կազմող Դորայատ քաղաքի հեռաւոր  
անցեալը մթութեան մէջ է թաղւած: Այսչափը յայտնի է, որ Լիֆ-  
լանդիան շուրջ երեք եւ կէս դար իր անկախ գոյութիւնը պահպա-  
նուց յետոյ, 1582 թ. ընկնում է Լեհերի տիրապետութեան տակ:  
Շատ չանցած, 1629-ին, նւաճւում է Շվեդիայից: Աւելի առաջ, մին-  
չեւ 13-րդ դար, ենթադրւում է որ Լիֆլանդիան գտնւել է ռուս  
տիրապետութեան տակ: Իսկ 1030 թ. էլ (ռուս տարեգիրների պատ-  
մելով) Ս. Վլադիմիրի որդի Շարոսլաւը հիմնել է այնտեղ մի բերդ  
որ իր անունով Իւրեւ (Ժիւրթէվ) կոչել: Աւելի ուշ, 1224-ին, այդ  
բերդի մօտերը հիմնւել է մի շէն տեղ, որ տեղացի ժողովուրդի՝ Էս-  
տերի՝ (Էստոնների) լեզուով կոչւել է Տարտո — Լիին (Tarto-liin).

Այդ անևան համապատասխանող գերման անևանակոչումն է եղած հետագային՝ Դորպատ:

Լիֆլանդիայում — ինչպէս նաեւ մերձբալտեան միւս երկիրներում — դեռ դարեր առաջ՝ հաստատուած է եղել գերման ընակչութիւն: Երկրի աղնականութիւնը եւ, աւելի ուշ, քաղքենի դասակարգը գերման տարրից է բաղկացած եղել: Բնիկները, էստոն ժողովուրդը, կաղմել են գրեթէ բացառապէս գիւղացի, երկրադործ տարրը, ապրելով ոռոսական պայմաններին յատուկ ճորտատիրական կարգերի տակ: Դրանով պէտք է բացատրել եւ այն, որ աղ-դային գիտակցութիւնը դարեր շարունակ մեռած է եղել էստերի մէջ: Զարմանալի չէ այդ այն պատճառով, որ երկրի մշակոյթը եղած է բացառապէս գերմանական: Ապացոյց՝ հէնց Դորպատի համալսարանը:

Երբ Շվեդիայի անևանի թագաւոր Գուստաւ Ադոլֆը, բողոքականութեան այդ նշանաւոր ախոյեանը, իր տիրապետութեան տակ է առնում Լիֆլանդիան եւ Էստլանդիան, իր մասնաւոր ուշադրութեան առարկայ է դարձնում այդ երկիրները, որոնք բողոքականութեան յարած էին արդէն 1558 թւականից: Իր նախկին դաստիարակ եւ յետոյ Լիֆլանդիայի եւ Էստլանդիայի ընդհանուր նահանգապետ Iohann Skytte-ի խորհրդով Գուստաւ Ադոլֆ 1630-ին Դորպատում բաց է անում մի գիմնադիւս, որ երկու տարի յետոյ, 1632-ին, համալսարանի է վերածւում: Հիմնարկի հրամանագիրը Գուստաւ Ադոլֆ ստորագրում է նոյն թւականի յունիս 30-ին, երբ տակաւին պատերազմի դաշտում էր գտնւում, Նիւրնբերգի տակ: Հիմնադրի անունով բարձրագոյն դպրոցը կոչւում է Academia կամ Universitas Gustaviana.

Գուստաւ Ադոլֆ յատուկ կանոնադրութիւն մշակել չի տալիս նորահաստատ հիմնարկութեան համար, այլ պարզապէս ընդունում է Շվեդիայի հին եւ նշանաւոր համալսարանի՝ Ուպսալայի կանոնադրութիւնը: Բուն հիմնարկէքը տեղի է ունենում նոյն թւականի հոկտեմբեր 15-ին: Դասաւանդման լեզուն «Գուստաւիանայում» լատիներէնն էր, ինչպէս առհասարակ ժամանակի եւրոպական բոլոր համալսարաններում: Պրոֆեսորները եւ ուսանողները կէս առ կէս շվեդներ եւ գերմանացիներ էին: Այնպէս որ շվեդ — գերմանական համալսարան է Գուստաւիանան:

Հազիւ 24 տարի խաղաղ կեանք ունենալուց յետոյ, 1656-ին, երբ Դորպատը նւաճում են ուսմաները, փակւում են այդ հիմնարկութեան դռները: Համալսարանը վերաբացւում է 1690-ին, Կարլուս Ժ. -ի ձեռքով, երբ Լիֆլանդիան նորէն Շվեդիայի տիրապետու-

Թեան տակ է մտնում: Բայց այս անգամ եւս երկար կեանք չի ունենում, հաղիւ քսան տարի (1690-1710): Սկսում են (աւելի շուտ՝ չարունակում են) ուսուս - չվեզական երկարատեւ ու արիւնալի պատերազմները, մինչեւ որ Պետրոս Մեծը վերջնականապէս տէր է դառնում Լեֆլանդիային եւ Դորպատին: Համալսարանը կրկին փակւում է, այս անգամ արդէն շատ երկար ժամանակով, գրեթէ մէկ դար: Եւ վերաբացւում է 1802 թ. ապրիլ 22-ին, մայիս 1-ին սկսւում են կանոնաւոր դասախօսութիւնները, թէեւ ուսսական հոգի վրա եւ ուսու տիրապետութեան տակ, բայց իբրեւ զուտ դերմանական հիմնարկութիւն՝ դառնալով դերման մշակոյթի եւ գիտութեան հռչակաւոր կեդրոններից մէկը:

Դորպատեան համալսարանի ոսկեդարի առաջին տասնամեակներին հիմնարկութեան կեանքին մէջ շատ նշանաւոր դեր են խաղացած մի քանի ուսուցչապետներ, գրանց թւում նաեւ Ֆրիդրիխ Պարրոտ, որ կարելի է ասել կնքահայրի դեր է կատարել հայ վերածննդի մկրտութեան գործում դերման մշակութային աւազանի մէջ: Միջնորդապէս եւ անմիջապէս՝ երախտիք ունի այդ բանում նաեւ Ֆրիդրիխ Պարրոտի հայրը՝ նոյնչափ եւ աւելի նշանաւոր գիտնական Գէորգ Ֆրիդրիխ Պարրոտ, որ վճռական ու ղեկավար դեր է խաղացած համալսարանի հիմնարկութեան գործում եւ նրա ներքին կեանքում, մի քառորդ դար շարունակ:

Մասնաւոր հետաքրքրութիւն է ներկայացնում Դորպատի համալսարանի առաջին յիսնամեայ շրջանի պատմութիւնը, որի համար կարեւոր աղբիւրներ են հիմնարկութեան 25-ամեակի եւ 50-ամեակի առթիւ հրատարակած (գերման լեզուով, ի հարկէ) մանրամասն տեղեկագիրները, որոնցից իմանում ենք, ի միջի այլոց, որ հիմնարկէքին վերաբերեալ հրովարտակր Ալքսանդր Ա.-ի ձեռքից (նոյն թւականի դեկտ. 12-ին) ստացել է Ֆրիդրիխ ուսուցչապետ եւ փոխտեսուչ Գէորգ Ֆրիդրիխ Պարրոտ: Այդ նշանաւոր գիտնականի՝ Պարրոտ - հօր (1767-1852), մասին այսչափը միայն ասենք այստեղ որ նա կէս - Փրանսական եւ կէս - գերմանական ծագում է ունեցել: Ծնւել է Մէծմպլիդարդում, որ այն ժամանակ գտնւում էր Վիւրտեմբուրգում (այժմ Փրանսական): Իր բարձրագոյն ուսումը առել էր Շտուտղարտ քաղաքում: Դեռ երիտասարդ՝ նա մասնաւոր ուսուցչի պաշտօնով տեղափոխւել էր Լեֆլանդիա եւ շուտով աչքի ընկել գիտական աշխատանքներով: Երբ բացւում է Դորպատի համալսարանը, Գ.Ֆ. Պարրոտ դասւում է նրա պրոֆեսորների շարքը:

Համալսարանի հիմնարկութեան թւականին հէնց՝ մի դիպած

203-200/67-605

առիթ է դառնում որ շատ մօտ յարաբերութիւն մշակելի Պարրոտ-  
 օր եւ Ալեքսանդր Ա.-ի միջեւ: 1802-ի մայիս 22-ին կայսրը Մեմէլ  
 անցնելիս (ուր պիտի հանդիպէր Պրուսիայի թագաւոր Ֆրիդրիխ  
 Վիլհելմ Գ.-ին) կանգ է առնում Դորպատում: Քաղաքը նրան հան-  
 դիսաւոր ընդունելութիւն է ցոյց տալիս: Օրւան բանախօսը լինում  
 է Պարրոտ, որի ճառը իր բովանդակութեամբ եւ ձեւով այնչափ  
 ազդում է թագաւորի վրա, որ վերջինս որոշում է անձնական ամե-  
 նամտերիմ յարաբերութիւններ ստեղծել պրոֆեսորի հետ: Այդ օր-  
 ւանից էլ սկսւում է նրանց սերտ բարեկամութիւնը, որ տեւում է  
 երկար ժամանակ: Վերջը, երբ Ալեքսանդր Ա. միատիցիզմի գիրկն  
 է նետւում, զգալիօրէն պաղում են երկուսի յարաբերութիւնները,  
 բայց երբեք չեն ընդհատւում: Պարրոտ շարունակում է որոշ կապ  
 պահել նաեւ Նիկոլայ Ա.-ի հետ:

Ահա այս մարդն է, Պարրոտ-հայրը, որ ժամանակի մի ուրիշ  
 նշանաւոր անձնաւորութեան՝ կոմս (վերջէն իշխան) Կարլ Լիվէնի հետ  
 միասին՝ ահադին դեր է խաղում Դորպատի համալսարանի կեանքի  
 սկզբնական շրջանում: Պարրոտը՝ իրրեւ գիտնական, այլեւ երկար  
 ժամանակ իրրեւ տեսուչ ու փոխ-տեսուչ, իսկ Կարլ Լիվէնը՝ իրրեւ  
 նոյն հիմնարկութեան երկարամեայ խնամակալ՝ հոգաբարձու:  
 Վերջը իշխան Լիվէն դառնում է Ռուսաստանի լուսաւորութեան նա-  
 խարար, միեւնոյն ժամանակ շարունակելով իր սերտ կապը Դորպա-  
 տի համալսարանի հետ: Նախարարի հանգամանքով էր, որ նա  
 Պարրոտ-որդու միջնորդութեամբ ու յանձնարարութեամբ թոշակ  
 կապեց մեր Խաչատուր Աբովեանին ու հնարաւոր դարձրեց նրա ու-  
 սումը Դորպատում:

Քանի որ Պարրոտ-հօր եւ Լիվէնի մասին խօսք արինք, մի քա-  
 նի կարճ տեղեկութիւններ էլ տանք Պարրոտ-որդու մասին, որի  
 դերը Խ. Աբովեանի կեանքում եղած է ուղղակի բախտորոշ:

Եօհան Եակոբ Ֆրիդրիխ Պարրոտ ծնւել է 1791 թ. հոկտ. 14-ին,  
 Կարլսրուհէ քաղաքում: Միջնակարգ ուսումն առել է Ռիգայում եւ  
 Դորպատի գիմնազիայում: 1807-ին մտել է Դորպատի համալսարա-  
 նի բժշկական բաժինը եւ աւարտել 1814-ին: 1821-ին հրաւիրւել է  
 նոյն բաժանմունքի իսկական պրոֆեսոր: Իր կոչումը աւելի բնա-  
 դիտութեան մէջ տեսնելով՝ նա 1826-ին ստանձնում է Փիլիքայի  
 ամբիոնը, իրրեւ յաջորդը իր հօր, որ այդ թւականին հանգստեան  
 էր կոչւած: 1829-ին Ֆրիդրիխ Պարրոտ ճամբորդում է Հայաստան  
 եւ Աբովեանի ուղեկցութեամբ Մասիս սարը բարձրանում: Այդտե-  
 ղից էլ սկսւում է այդ երկուսի բարեկամութիւնը, որ եւ Աբովեանին  
 Դորպատ է առաջնորդում: Պարրոտ-որդին եւս իր գիտական աշխա-

տուժիւններով եւ ուսուցչական գործունէութեամբ մեծ ծառայութիւն է մատուցել Դորպատի Համալսարանին: Երբեմնապէս նա վարել է նաեւ տեսչի պաշտօն (օրինակ՝ 1831-1833 թ., Արուեանի Դորպատեան առաջին տարիներին): Ինչ որ սակայն Ֆրիդրիխ Պարրոտին անհունապէս բարձրանում է մեր աչքում այդ՝ նրա նախախնամական դերն է Արուեանի կեանքում: Նրա հետքերով էլ, յայտնի է, հետագային մի շարք ընտիր հայորդիներ դիմում են դէպի նոյն Դորպատ: Իւրաքանչիւրը առանձին եւ բոլորը միասին՝ դրանք հզորապէս նպաստում են հայ մշակոյթի վերակենդանացման գործին:

Իր գոյութեան առաջին կիսամեակին Դորպատի Համալսարանը ունենում է ընդամենը 47 ուսանող: 1810-ին այդ թիւը բարձրանում է 147-ի, 1830-ին՝ 619, 1859-ին՝ 598, 1878-ին՝ 902, 1882-ին՝ 1252ի: Դասախօսների թիւը եղած է՝ առաջին տարին՝ 29, 1820-ին՝ 31, իսկ 1881-ին՝ 56: Համալսարանը սկզբնական շրջանում ունեցել է հետեւեալ չորս բաժնեւորները՝ աստղագիտական, փիլիսոփայական, իրաւագիտական եւ բժշկական: Յար եւ նման՝ գերմանական համալսարաններին, որոնք այսօր եւս պահպանում են այդ դրութիւնը: Աւելի յետոյ, Դորպատի Համալսարանի փիլիսոփայական բաժինը ճիւղաւորուած է երկուքի՝ պատմա-բանասիրական եւ ֆիզիքո-մաթեմատիքական: Այդպէս եւ շարունակւում է մինչեւ վերջը:

Համալսարանի առաջին հոգաբարձու - խնամակալը եղած է (1803-1817) Քլինդեր, Գէօթէի երիտասարդութեան բարեկամը եւ ընկերը: Իշխան Լիվէն շարունակել եւ զարգացրել է նրա սկսած գործը: Լիվէնի խնամակալութեան շրջանին՝ երկար ժամանակ համալսարանի տեսչութիւնը վարել է Էվերս, որ իրաւամբ նմանապէս դասւում է Դորպատի Համալսարանի երախտաւորների շարքը:

Իշխան Լիվէնին իբրեւ լուսաւորութեան նախարար յաջորդում է կոմս Ուլարովը: Այդ ժամանակից էլ սկսւում են շարադէտ փորձեր՝ Դորպատի Համալսարանը եթէ ոչ բոլորովին ոռոսացնելու, գէթ մեծ չափով ոռոս կառավարութեան ազդեցութեանը ենթարկելու:

Դարձեալ, մոռնալու չէ ժամանակը. ցարերի գահի վրա նստած էր Նիկոլայ Ա.-ը: Իսկ սրա թագաւորութիւնը (1825-1855) յայտնի է արդէն իբրեւ ամենամոռայլ, ամենադաժան միահեծանութեան շրջանը Ռուսաստանի 19-րդ դարու պատմութեան մէջ: Նիկոլայ Ա.-ի անունը հոմանիշ էր բռնապետութեան եւ յետաշրջութեան: Ժամանակի յեղափոխական շարժումները պատրուակ էին բռնել՝ արեան մէջ խեղդելու ազատագրական ամէն մի երեւոյթ: Դեկաբրիստների ապստամբութիւնը շատոնց խեղդւել էր արեան մէջ: 1830-ի եւ 1848-ի

յեղափոխութիւններին հետեւել էր յետաշրջութեան մռայլ շրջանը : Բնական էր ուրեմն, որ Նիկողայ Ա.-ի բէթիմը անտես չանէր օտարացեղ ժողովուրդների մշակութային հիմնարկութիւնները ու դրանց շարքին՝ Դորպատի համալսարանը : Ուխարովի կրկնակի փորձերի հետեւանքով՝ սեղմումների է եւթարկւում այդ հիմնարկութիւնը : Եւ սակայն, շարունակում է պահպանել իր դերման դիմադիծը : Մերձբալտեան բարոնները տակաւին ամուր դիրքեր ունէին Պետերբուրգում, որպէսզի դիրաւ կարելի լինէր կապտել Դորպատի աւանդապան իրաւունքները : Գերման տարրը իբրեւ ամբողջութիւն եւս՝ աչքի էր զարնում իւր հաւատարմութեամբ եւ օրինապահութեամբ, այլ եւ իր պահպանողական ոգով : Ռուս ազնւականութիւնը այդ տարրերի գործօն օժանդակութեան կարիքն ունէր դեռ : Վերջապէս, ռուս բուրժուազիան նոր-նոր էր ոտքի կանգնում ու շատ թոյլ էր դեռ, յարձակողականի անցնելու համար օտարացեղ աղջերի եւ նրանց մշակութային ինքնավարական հիմնարկների դէմ :

Ալեքսանդր Բ.-ի օրով եւս (1855-1881) Դորպատը շարունակեց աւելի կամ պակաս չափերով պահպանել իր դիմադիծը : Ալեքսանդր Գ.-ի գահակալութեան առաջին տարիներն իսկ՝ ծայր տւաւ մի նոր յետաշրջութիւն ամբողջ Ռուսաստանում, որ ուղղւած էր մանաւանդ օտարացեղ ազգութեանց դէմ : Յայտնի են արդէն Անդրկովկասի հայոց դէմ հանւած հալածանքները այդ շրջանին, մասնաւորապէս հայ դպրոցների առաջին փակումը : Դորպատի գերմանական համալսարանն եւս ռուսացման է եւթարկւում աստիճանաբար :

1889 թւականը վճռական եղաւ այդ տեսակէտից : Դորպատ գերմանական անունը նախապէս ըստ ռուսականի՝ Դերպտ ձեւափոխեցաւ, իսկ յետոյ՝ այդ անունն էլ մէջ տեղից վերացաւ ու փոխարինեցաւ զուտ ռուսական Իւրա անունով : Կերպարանափոխեցաւ համալսարանի ներքին կանոնադրութիւնը, դարձաւ զուտ ռուսական : Աստիճանաբար գերմաներէնին փոխարինեց ռուսերէնը, իբրեւ դաստանդման լեզու : Գերման պրոֆեսորների տեղը բռնեցին ռուսներ : Բացառութիւն կաղմեց բողոքական աստուածաբանութեան բաժինը միայն, որ կոչւած էր հոգեւոր պաշտօնեաներ պատրաստելու ամբողջ Ռուսիոյ աւետարանական համայնքների համար :

Այսպէս շարունակեց իր խղճուկ գոյութիւնը Դորպատի երբեմնի փառապանծ համալսարանը մինչեւ 1918 թ. երբ գերման բանակները իրենց գրաւման տակ առին Մերձբալտեան երկիրները, և Դորպատի համալսարանը կարճ ժամանակով փերստացաւ իր նախկին բնոյթը : Իսկ երբ երկրի բնիկ տէրը, էստոն գիւղացի ժողովուրդը, ինքը տէր դարձաւ հայրենի երկրին, վերականգնեց իր քաղաքական

ինքնուրոյնութիւնը, ոչ միայն Դորպատ ու Իւրեւ անունները ազգային հին անունով փոխարինեց, — Տարտու — այլ եւ այդ քաղաքի պատմական համալսարանը զուտ ազգային — էստոնականի վերածեց (1919 թ.) : Այդպէս էլ շարունակում է նա իր գոյութիւնը մինչեւ օրս : Այդ պատճառ չէ, հարկաւ, որ նորազատ էստոն ժողովուրդը զլանայ յարգանքի արժանի տուրքը տալ երբեմնի գերման մեծ համալսարանին եւ առհասարակ գերման մշակոյթին : Էստոն ժողովուրդի ազգային զարթօնքը քիչ բան չէ պարտական մէկին թէ միւսին :

Թէեւ Դորպատի՝ հետազային ուսնացւած՝ համալսարանն եւս իր ուսանողները թւում հայ ուսանողներ է հաշւել միշտ, բայց այդ վերջինները, քիչ բացառութեամբ, առանձին դեր չեն խաղացել մեր կեանքում : Բոլորովին տարբեր է եղած Դորպատի գերման համալսարանի պարագան մեզ համար, մանաւանդ 30-ական թւականներից սկսած մինչեւ 60-ական թւականների սկիզբը :

Այնուհետեւ արդէն Դորպատի փոխարէն՝ հայ ուսանողները գունդ առ գունդ սկսեցին դիմել դէպի Բերլին, Լայպցիգ եւ Գերմանիայի միւս համալսարանները, այլ եւ դէպի Մոսկւա, Պետերբուրգ եւ Ռուսաստանի ու արտասահմանի ուրիշ բարձրագոյն դպրոցներ :

Դորպատի համալսարանի առաջին յիսնամեայ չրջանը եւ մանաւանդ մինչեւ երեսնական թւականների վերջերը ամենէն ծաղկածը համարելու է՝ այդ հիմնարկութեան պատմութեան մէջ : Այդ ժամանակներում է, որ համալսարանը ձեռք է բերում ոչ միայն սեփական չէնք, այլ եւ կլինիքներ, աստղադիտարան, համալսարանական օժանդակ հիմնարկներ, բուսաբանական այգի եւ որ կարեւորն է, ուսուցչական — բանասիրական յատուկ ինստիտուտ, որ աւելի ուշ սեմինար կոչւեցաւ : Նոյն այդ չրջանին է դարձեալ, որ Դորպատի համալսարանի մէջ դասախօսել են մի շարք անւանի գիտնականներ : Դրանցից մի քանիսը մեծ հռչակ են վայելել Դորպատից ու Ռուսաստանից դուրս եւս, ամբողջ Եւրոպայում :

Մոռնալու չէ նաեւ այն պարագան, որ Դորպատի համալսարանը առաջին չրջանում իր ղեկավարութեան եւ հսկողութեան տակ ունէր Մերձբալտեան երկրամասի դպրոցական ամբողջ գործը : Նրա ազդեցութեան էին ենթակայ չրջանի տարրական եւ միջնակարգ դպրոցները : Կարճ, հսկայական էր Դորպատի համալսարանի ազդեցութիւնը ոչ միայն իբրեւ գիտութեան տաճար, այլ և որպէս դպրոցական գործի կազմակերպիչ : Աւելին՝ Դորպատի բարոյական և գիտական ազդեցութիւնը տարածւում էր ամբողջ Ռուսաստանի վրա : Ոչ մի-

այն նրանով, որ դերազանց էր կայսրութեան միւս համալսարաններին բաղդատութեամբ, այլ եւ նրանով, որ գիտական ուժեր էր պատրաստում այդ վերջինների համար: Յատուկ այդ նպատակին էր ծառայում Դորպատի համալսարանի հիմնարկներից մէկը, այսպէս կոչւած «պրոֆեսորական ինստիտուտը», ուր ընդունւում էին բուն Ռուսիոյ համալսարաններն աւարտած եւ իրենց ընդունակութիւններով աչքի զարնող երիտասարդներ, շարունակելու համար իրենց բարձագոյն ուսումը Դորպատի համալսարանում եւ նախապատրաստելու համար պրոֆեսորական պաշտօնի՝ ուսական համալսարաններում: Այնուհետեւ, այդ երիտասարդները մէկական տարի լսում էին Բերլինի եւ Փարիզի համալսարաններում:

Դորպատի «ոսկէդարը» այդպէ՛ս եղած է նաեւ հայ ուսանողութեան համար, 1830-1860 թ. երեսնամեայ շրջանում, եւ մանաւանդ 50-ական թւականներին: Գաղափարականութեամբ տարւած, ազգի փրկութեան իդէալով ոգեւորւած մի բուն հայ ուսանողների համար Alma mater-Dorpatensis -ը իսկապէս որ վերածնութեան աւազան հանդիսացաւ: Ոչ միայն համալսարանը իբրեւ այդպիսին, այլ եւ՝ հեռաւոր հիւսիսի այդ փոքրիկ քաղաքը իբրեւ եւրոպական մի կեդրոն: Այլ եւ՝ պրոֆեսորների բարեկամական կապերը ուսանողութեան հետ՝ լսարաններից դուրս, մասնաւոր կեանքով: Բայց մանաւանդ դերման ուսանողութեան ընկերակցական կեանքը յեղափոխիչ նշանակութիւն ունեցաւ հայ ուսանողութեան համար: Վերջապէս, դերման մտքի sturm und drang-ի (Գրոհի եւ ողորման) շրջանը հայ ուսանողութեան մէջ եւս - ու նրա միջոցով՝ ողջ հայութեան մէջ - առաջ բերաւ թարմացուցիչ հոսանք, սկիզբ դրնելով արեւելեան հայութեան նորագոյն կանքին: Զարմանալիօրէն, նոյն այդ ժամանակները արեւմտեան հայութեան մէջ եւս, համանրման ազդեցութիւնների հետեւանքով, առաջ եկաւ այդպիսի մի շարժում, եւ ծնունդ տւաւ Ազգային Սահմանադրութեան ու հայ - մշակութային մի նոր կեանքի:

Դորպատի համալսարանի դերը Հայ մշակոյթի պատմութեան համար արժանի է առանձին քննութեան, որին կը վերադառնանք «Վէմ»-ի էջերում:

Այս տողերը, գրւած 1932-ին, նպատակ ունէին միայն՝ անարձագանգ չթողնելու 300-ամեայ յորելեանը գիտութեան այն մեծ տաճարի, որին այնչա՛փ բան է պարտական հայ մշակոյթը:

Բերլին.